

ЩОДО КАТЕГОРІЇ ПИТАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ПРОСОДИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

В статті на основі аналізу літературних джерел робиться спроба розкрити суть категорії питальності та розглянути просодичні засоби її реалізації.

Ключові слова: *категорія питальності, питальні висловлювання, просодична реалізація.*

В статье на основании анализа литературных источников делается попытка раскрыть суть категории вопросительности и рассмотреть просодические средства ее реализации.

Ключевые слова: *категория вопросительности, вопросительные высказывания, просодическая реализация.*

The article is a version of analysis of the category of interrogation and its prosodic realization.

Key words: *category of interrogation, interrogative utterances, prosodic realization.*

Категорія питальності вже довгий час знаходиться в центрі уваги дослідників як одна з найскладніших і недостатньо вивчених. Вивчення цієї категорії проводилося в рамках різних дисциплін — логіки, філософії, лінгвістики. Так, з точки зору філософії, питальність — це один із засобів пізнання [1: 162], в психології категорія питальності позначає внутрішнє бажання індивіда задовольнити потребу у знанні [2: 35]. Загальна лінгвістика розглядає питальність як функціонально-семантичне поле, сформоване граматичними, лексичними, лексико-граматичними та іншими елементами мови для вираження запиту про невідоме [3: 7]. Прагмалінгвістика висвітлює питальність як факт відсутності деякої інформації у адресата і створення психологічної напруги в спілкуванні, яка знімається наданням адресантом відповіді [4: 6]. Серед широкого кола питань, пов'язаних з питальністю, є такі як: про взаємозв'язок питань і стверджень, про співвідношен-

ня елементів знання та незнання, про принципи постановки та класифікації питань тощо. Але, незважаючи на велику кількість праць, присвячених розгляду категорії питальності, в сучасній науці й досі відсутній єдиний погляд на сутність поняття питання, що зумовлює актуальність проведення досліджень в цій галузі.

Об'єктом нашого дослідження була категорія питальності. Предметом дослідження стала просодична реалізація цієї категорії.

Метою роботи було виявлення на основі літературних джерел особливостей просодичної реалізації категорії питальності в англійській мові.

Питальне висловлення, що представляє собою реалізацію універсальної категорії питальності, довгий час вивчалось в основному в порівнянні з розповідним, адже обидва види речення представляють собою форму судження або ствердження. Так, деякі вчені (Ф. І. Буслаєв, А. І. Введенський, Дж. Сьорль) прирівнювали логічну природу питання до судження, чим заперечували право вважати його окремим об'єктом дослідження. Інші (В. В. Виноградов, Г. В. Колшанський) вважали, що питання хоч і не є видом судження, проте думку, виражену формою питального речення, в певному відношенні можна розглядати як судження. Представники прагмалінгвістики довгий час розглядали питання в рамках директивів (Дж. Сьорль), посилаючись на його природу судження, або перформативів (Лакофф), беручи до уваги його спонукальний характер. Ще одна група вчених (П. С. Попов, І. В. Борисюк, Г. П. Олійник), чію точку зору ми розділяємо, аналізуючи природу питання і судження, зазначають, що вони обидва виражають повідомлення, мають предметний характер та співвідносні з реальною дійсністю, тільки судження стверджує або заперечує якесь явище чи факт дійсності, а питання лише запитує про них [5: 7]. Так, у різних видах питань невизначеним може бути предикат (спеціальне питання) або зв'язок між суб'єктом і предикатом (загальне питання). При цьому, надаючи значення цьому невизначеному елементу, ми перетворюємо питальне речення в ствердження [6: 6]. Таким чином, питання і ствердження є пов'язаними поняттями, але в той же час питання представляє собою особливу форму думки, відмінну від ствердження.

Питальне висловлення є структурою, для утворення якої необхідні наступні умови: відсутність певних знань, бажання отримати ці знання та очікування відповіді з боку співбесідника. Тобто питальне висловлення ставить своєю метою заповнення інформаційної лакуни у знаннях мовця і, як доречно зазначає О. І. Біляєва, питальний мов-

ленневий акт є в будь-якій культурі за своєю суттю неввічливим, адже передбачає посягання на свободу особи того, кого запитують [7: 44]. Відповідно до цього мовні засоби всіх рівнів — граматичного, лексичного та фонетичного — спрямовані на послаблення такого ефекту “неввічливості”.

Категорія питальності реалізується в конкретному акті мовленнєвої діяльності, і кожний акт носить ситуативний характер. Традиційно співвідносять тональний контур із типом питального речення; так, наприклад, вважається, що для спеціальних питань характерним є низхідний ядерний тон, а для загального питання — висхідний. Проте, як зазначає Д. Крістал [8: 254], таке твердження є не завжди правомірним, тому що тип ядерного тону слід співвідносити не з типом питання у відповідності до його граматичної структури, а з інтенціональним наміром, що закладений у нього. Таке питальне речення як

Where are you 'going?

дуже схоже за своєю просодичною організацією до загального питання; адже обидва виголошуються з високим низхідним тоном, cf:

Are you going 'out tonight?

Але в цьому ж загальному питанні може використовуватися низький висхідний тон:

Are you going out tonight?

Тобто, незважаючи на інші однакові вербальні та невербальні показники (наголос, темп, вираз обличчя), тип ядерного тону в цих питаннях можна визначити лише за допомогою контексту, який комунікативна лінгвістика вважає однією із складових комунікативного акту [9]. В більш широкому значенні під контекстом розуміється вербальне оточення, екстралінгвістична мовленнєва ситуація, невербальні засоби спілкування та імпліцитні значення (тобто фонові знання, попередній досвід співбесідників) [10: 283].

Найбільш чітко роль контексту помітна саме в питальних висловленнях. По-перше, зазначимо, що питання як семантичний клас, основною метою якого є пошук інформації, прийнято поділяти на такі типи, як:

1. Питання, на які очікується відповідь в формі підтвердження чи спростування інформації, наприклад: *Have you passed your exam?* Це так звані Yes/No питання або загальні питання;

2. Питання, що передбачають широкий спектр відповідей, наприклад: *Where are you from?*, тобто спеціальні питання;

3. Питання, на які очікується відповідь, яка є одним з варіантів, запропонованих у питанні, наприклад: *Would you like to travel by bus, car or train?* — альтернативні питання;

4. Питання, які закликають до підтвердження попередньо викладеної інформації, як то *You like it, don't you?* — розділові питання.

Але насправді функціональне навантаження цих питальних висловлень набагато ширше, ніж вищенаведена. Використання певного ядерного тону дозволяє більш глибоко зрозуміти комунікативний потенціал питальних висловлень.

Так, якщо ми розглядаємо комунікативну функцію загальних питань, слід мати на увазі той факт, що не всі питання даного типу передбачають відповідь Так чи Ні, та навіть одна й та сама відповідь може мати різне функціональне навантаження. Якщо порівняти відповіді Так на такі питання, як *Have you watched this picture?* та *Has the dean already left?*, можна помітити, що однакова позитивна відповідь виконує різні функції. Перше *Yes* є еліптичною формою від *Yes, I have watched this picture*, в той час як друге *Yes* є еліптичною формою від *Yes, your assumption is correct*. Таким чином, різниця між цими двома питальними висловленнями полягає в тому, що перше орієнтоване на пошук інформації, тоді як в другому очікується лише підтвердження. Тобто перше загальне питання є ідентичним спеціальному питанню та виголошується, відповідно, з низхідним тоном; а для другого, що представляє лише заклик до підтвердження, характерним є висхідний тон.

Це ж саме стосується розділових питань. У відповідності до того, очікується відповідь на питання чи ні, в таких висловленнях можливе використання як висхідного, так і низхідного тонів. Незважаючи на те, що відповіддю на будь-яке розділове питання буде Так чи Ні, функції цих відповідей будуть різними. Якщо розділове питання виголошується із висхідним тоном, то відповідь Так/Ні сприймається як підтвердження інформації, що запитується. Аналогічна відповідь на питання, в якому був використаний низхідний тон, розуміється як згода з попередньою реплікою. Наприклад:

I think you did it this year, didn't you? — Oh, yeah.

It's a lovely day, isn't it? — Yes.

Крім того, необхідно зауважити, що питальні висловлення також можуть використовуватися з метою виграшу часу перед відповіддю. В запиті-повторі попередньої репліки співбесідника часто відмічається використання високого висхідного тону, як то

Will you come with me? — Will I come with you?

Для вираження модальних значень здивування, скептицизму питальні висловлення можуть виголошуватися із високим низхідним ядерним тоном. Наприклад:

She's getting married next month. — Does she know him well enough?

Виражаючи зацікавленість та особисту участь в ситуації спілкування, питальні висловлення часто виголошуються із низхідно-висхідними тонами, наприклад:

I don't want to go on with him any more. — What's up? [11]

Як було зазначено вище, довгий час питальні висловлення розглядалися в рамках мовленнєвого акту директиви і навіть після виділення питальних мовленнєвих актів в окремі вид багато з них зберігають риси директивів, які також можуть варіюватися залежно від контексту. Наприклад, такі загальні питання як

Can I borrow a stamp from you?

Do you have a stamp?

можуть бути інтерпретовані відповідно до дискурсивного контексту як спонування до дії (з імплікацією Будь-ласка, позич мені, марки), так і спонування до відповіді Так, яка, в свою чергу, дасть змогу задати питання з експлікацією Чи можеш позичити мені марки? Відповідно, для першого питання більш характерним буде низхідний ядерний тон, тоді як для другого — висхідний (12: 112).

Так, у відповідності до інтенціональної спрямованості, питальні речення можуть окрім своєї первинної функції запиту інформації виражати додаткові значення. Як було вже вище зазначено, традиційно вважається, що найбільше сфокусованими на власне запиті інформації є спеціальні питання, де у відповіді очікується надання інформації на запит, виражений питальним словом. Відповідно, такі речення вимовляються, як правило, з низхідним ядерним тоном. Проте, якщо уважно розглянути наступні приклади, можна побачити різницю в інтенціях двох спеціальних питань:

'What did you do yesterday?' та 'What do you mean?'

Очевидним є те, що перше речення виражає запит інформації в чистому вигляді, в той час як друге питання, крім власне запиту, містить спонування до повтору та пояснення попередньо викладеної інформації. Coulthard називає такі питальні висловлення *discourse backwards* питаннями [13: 21]. Відповідно змінюється й напрямок руху ядерного тону — в першому реченні типовим є використання низхідного тону, тоді як для другого більш характерним є висхідний тон.

Крім спонукання до повтору, спеціальні питальні можуть виражати й інші значення. Розглянемо наступні питальні речення:

What's the time? — Seven.

What time? — Let's say about seven.

Обидва питання передбачають заповнення інформаційної лакуни, вираженої питальною конструкцією *What time?* Але метою першого питального висловлення є лише отримання конкретної інформації, що позначається і на конкретному характері відповіді — *Seven*. Друге ж речення є не лише запитом інформації, а й спонуканням до обговорення, адже відповідь носить дискусійний характер — *Let's say about seven*. Такі імплікації відображаються й на просодії висловлення — питання-запит виголошується з низхідним тоном, а питання з імплікацією спонукання до обговорення — з висхідним ядерним тоном.

Особливу роль при розумінні інтенції мовця в таких типах питань відіграє позиція наголосу у фразі. Так, якщо питання *What did you say?* виголошується із ядерним наголосом на питальному слові *what?*, таке питання є виразником спонукання до повтору попередньої інформації і характерним для нього є висхідний ядерний тон. Тоді як із наголошеним *you* (з ядерним тоном на *say*) це питальне висловлення передбачає лише пошук інформації і виголошується із низхідним тоном.

Спеціальної уваги також заслуговують заперечно-питальні речення. Хоча загальноприйнятим є вважати завідома негативну орієнтацію таких речень, на них не завжди очікується негативна відповідь. Якщо порівняти такі питання як

Didn't Yeats write a poem about that? — Yes, that's right.

та

Don't you have lectures today? (мати, яка бачить, що вже 10 годин ранку, а її донька все ще спить) можна відмітити, що очікуваною відповіддю на перше питання є позитивна відповідь, в той час як друге передбачає негативну відповідь. Для питання першого типу характерним є використання висхідних тонів, а для реалізації питань, орієнтованих на негативну відповідь, превалюють низхідні тони.

Таким чином, просодична реалізація категорії питальності відбувається в залежності від дискурсивного контексту та інтенцій мовця, які є визначними факторами при виборі просодичних засобів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Чунаева А. А., Мысык И. Г., Философия в кратком изложении. — Одесса, 2004. — 255 с.
2. Андреева Г. М. Психология социального познания. — М., 1998. — 356 с.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. — Л.: ПАІС, 2005. — 264 с.
4. Почепцов О. Г. Семантика и прагматика вопросительного предложения (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Киев. гос. ун-т им. Т. Шевченко. — К., 1979. — 19 с.
5. Олійник Г. П. Інтонація питання вибору. — К., 1974. — 116 с.
6. Борисюк І. В. Інтонація українського питального речення. — К.: Наукова думка, 1975. — 128 с.
7. Беляева Е. И. Принцип вежливости в вопросительных речевых актах/ Е. И. Беляева // Иностранные языки в школе. — М., 1990. — № 1. — С. 43–47.
8. Crystal D. The English Tone of Voice. — London: Edward Arnold, 1975.
9. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. — М., 1980. — 234 с.
10. Торсуева И. Г. Контекст//Лингвистический энциклопедический словарь/ Гл.ред. В. Н. Ярцева. — М., 1990. — 457 с.
11. Дубовский Ю. А., Карневская Е. Б. Нормативные основы английской интонации. — Минск: МГПИИЯ, 1979. — 114 с.
12. Amy V. M. Tsui. English Conversation. — London: Oxford University Press, 1995. — 298 p.
13. Coulthard M. 'Developing the description' in: Coulthard and Mountgomery (eds.), 1981.